

*Алексєенко Тетяна Федорівна,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
інновацій та стратегій розвитку освіти
Інституту педагогіки НАПН України
e-mail: alekseenko.tf@gmail.com*

ВИШИВАНКА ЯК СИМВОЛ КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ЗАСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ І ПОРУШЕНИХ МЕЖ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У процесі соціалізації відбувається процес ідентифікації, тобто самовизначення, ототожнення себе з іншими, що знаходить відображення в свідомості та моделях поведінки кожного як члена певної соціальної групи чи суспільства.

У кожній культурі є атрибути, які сприяють цьому процесу. В українській культурі одним із головних таких атрибутів є вишиванка, яка у багатопокілнних традиціях стала символом та оберегом українців, одним із способів їх самоствердження і самовираження у приналежності до нації українців, соціальної ідентифікації.

Соціальна ідентифікація має різні виміри, сукупність яких є складниками Я-концепції особистості, що в соціальному житті найбільшою мірою знаходить проявлення в ідентичності особистості та колективній ідентичності. Особистісний рівень соціальної ідентичності виявляється в ототожненні себе з кимось чи чимось, що є для особистості значимим і спорідненим при усвідомленні власної унікальності. Це дозволяє шукати і знаходити відповідь на запитання «Хто я?», «Що я можу?», «Яким я хочу бути?». Коло таких запитань є особливо актуальним для соціального дозрівання особистості у підлітковому віці, серед учнівства.

Прикладом соціальної ідентичності особистісного рівня є і етнічна ідентичність, формування якої відбувається в середовищі рідної культури.

Підґрунтям осмислення проблеми колективної ідентичності є положення Теорії ідентифікації (З Фрейд, К. Юнг) про те, що ідентифікація амбівалентна, іншими словами – має подвійну природу, та Теорії соціальної ідентичності (Анрі

Тешфел), в яких міститься пояснення щодо поведінки людей у групових та міжгрупових контекстах. Згідно них, кожна людина усвідомлює власне місце у суспільстві через приналежність до певної соціальної групи, тобто групове членство. Цей процес передбачає і соціальну ідентифікацію, яка завжди відбувається на основі порівняння різних соціальних груп, що забезпечує усвідомлений вибір.

Ідентифікація себе з соціальною групою дає відчуття приналежності до неї, сприйняття й інтеріоризації її цінностей, норм та правил поведінки і міжособистісної взаємодії. Але цей процес відбувається у порівнянні та за умови умовиводів щодо позитивного, тобто кращості обраної групи з поміж інших. Отже, позитивна соціальна ідентичність формується у контексті порівняння та оцінки власної/референтної соціальної групи з іншими релевантними і сприйняття її як кращої.

Завдяки порівнянню та сприйняттю атитюдів обраної групи формується групова ідентичність, відчуття «МИ». Члени соціальної групи прагнуть до підтримки позитивної соціальної ідентичності цієї групи, що знаходить віддзеркалення і в соціальній поведінці.

Соціальна поведінка формується й реалізується у системі сприйняття і відносин «Я-МИ». Вона завжди орієнтована на цінності й моделі поведінки, які є домінуючими у референтній групі, в групі членства. Така орієнтація виконує і роль механізму у формуванні позитивного образу себе як представника цієї групи, а цінності й позитивне сприйняття референтної/ групи членства групи також виконує роль мотиватора і предиктора соціальної поведінки.

Соціальна група, яка поділяє спільні цінності, сприймає і спільну соціальну ідентифікацію, намагаючись відповідати цим цінностям і стереотипам, бути їх носієм. Це приклад колективної ідентичності, який відрізняється від натовпу як сукупності людей, які стихійно залучаються у ситуативну соціальну ідентичність, що може давати відчуття конформності – готовності змінювати свої переконання й поведінку під впливом іншої соціальної групи чи культури, але й певну неконтрольованість поведінки шляхом збереження власної автономності.

Приклади розвитку ситуативної ідентичності спостерігаються нині і в середовищі біженців від війни з України в приймаючі громади інших країн, їх тривалого в часі перебування в середовищах інших культур і поступової в них асиміляції. Особливо виразним це стає у дітей та учнівської молоді.

Водночас у мігрантських групах збереження власної ідентичності спостерігається через створення земляцтв та самовираження з використанням українських символів, найбільш поширеними засобами яких є українська мова та вишиванка, які для українців зі сформованою ідентичністю є безумовною цінністю.

У культурі українців вишиванка має ціннісний зміст, характерний для колективної ідентичності та ідентичності особистісного рівня вираження. Це знаходить відображення і в тих орнаментах, якими оздоблюють вишиванку. Вони є символами життя, любові, здоров'я, рідного дому, сімейного благополуччя, народження дітей, краси природи. Орнаменти, які домінують в різних регіонах України, є їх духовними символами. По таких вишиванках земляки є впізнаваними в іншому культурному середовищі. Отже, вишиванка виконує роль об'єднувального фактору не тільки у збереженні етнічної культури й ідентичності, а у підтримці колективної ідентичності.

Колективна ідентичність, обумовлена атрибутами соціальної ідентичності ціннісного змісту, вагоме значення серед яких займає і вишиванка, а також соціальна участь та поведінка українців, об'єднаних спільними цінностями, незалежно від того, де вони нині проживають, набуває соціальної значущості, особливо в умовах війни, коли перед загрозою знищення є українська культура та народ. Ось чому так важливо підтримувати національну, колективну ідентичність у дітей і молоді, яка виїхала з України як біженці від війни. В умовах порушених меж освітнього середовища це складно, але можливо. Провідна роль у цьому відводиться не тільки системі освіти, а, насамперед, родині. Історичний досвід різних народів доводить, що в найтяжчі періоди випробувань соціальна, колективна ідентичність зберігалися завдяки її підтримки в сім'ях і родинях, а також ціннісного ставлення в них до збережених атрибутів ідентифікації. А тому важливо, щоб і в часи російсько-української війни українська вишиванка в

українських родинах, у тому числі біженців, була символ колективної ідентичності та засобом ідентифікації не тільки на свята, а й в усвідомленій приналежності до українства – спільноти українців.

Вікторія Атаманчук,
*доктор філологічних наук, доцент,
старший дослідник,
головний науковий співробітник відділу навчання мов
національних меншин та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
професор кафедри історії української літератури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
e-mail: victoriaatamanchuk@gmail.com*

ФІЛОСОФСЬКІ АКЦЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ

Філософське осягнення будь-якого явища передбачає пошук, аналіз та систематизацію глибинних механізмів, які забезпечують його функціонування та наповненість смислами. Українська вишивка у цьому розумінні репрезентує різноманітні багатовимірні функції, що охоплюють сприйняття естетичних вимірів (своєрідна форма і вигляд орнаментів), визначення смислових параметрів (значення певних орнаментів), формування прогностичних проєкцій (призначення і функції конкретних орнаментів, елементів для формування тощо).

Культурологічні надбання постають як вияви аксіологічних констант, закорінених у досвіді буття й колективному світогляді спільноти. Українська вишивка, як феномен духовної культури, репрезентує онтологічні орієнтири через систему знакових образів, що вирізняються символічною багатозаровістю. Ця багатозаровість творить поліфонію сенсів і формує багатовимірне поле інтерпретації, в якому кожен образ — це не лише естетична одиниця, а й метафізичний вектор. Символи, що втілені у вишивці, функціонують як носії смислів, здатних транслювати сутнісні елементи світоглядної структури, наближаючи людину до усвідомлення місця людини в загальній структурі буття.

У сучасному науковому дискурсі символіка української вишивки розглядається як складна знакова система, в якій символ виконує не лише